

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПТУ «КУЛЬТУРНИЙ СМИСЛ»

I. В. Виселко

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
vuselka@meta.ua*

Соціокультурна динаміка сьогодення детермінує постановку проблеми стосовно феномену «культурних смислів», оскільки культурні смисли є основними конструктами соціальної реальності, завдяки яким людина інтерпретує світ та своє місце в ньому. В роботі представлений погляд на проблему з точки зору історико-філософської, культурологічної ретроспективи та аналізується сучасний простір утворення, перетворення, трансляції та ретрансляції культурних смислів людства в історичному масштабі цивілізації.

Культурні смисли в історії людства становлять особливу наповненість значенням, надають обґрунтованість людської діяльності, що відображає онтологічний статус людини як єдність буття і свідомості, як онтологічні засади інтегральності матеріального і духовного в проявах культури. Культурні смисли цементують світ культури в континуумі часопростору, становлять ціннісно-змістовний ландшафт культури, орієнтують людину в тих історичних конкретних умовах життя, які пов'язані з реаліями простору культури.

З метою дослідження заявленої проблематики ми звернулися до трактування культурних смислів з позиції феноменів «габітус», «культурний капітал» (П. Бурдьє), «презентативний та дискурсивний символізм» (С. Лангер), «семіосфера» (Ю.М. Лотман) та ін, що дозволило різноаспектно розглянути концепт «культурний смисл», адже становлення даної дефініції включає різноманітні підходи в її трактуванні. Нашою стратегією, таким чином, є філософська реконструкція теоретичного висвітлення поняття «смисл» у дотичних щодо його розуміння категоріях.

Ключові слова: культурний смисл, культурна пам'ять, культурний текст, простір культури, цінність, символ, семіосфера.

PHILOSOPHICAL AND CULTURAL PRINCIPLES «CULTURAL MEANINGS»

I. Viselko

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institutus», Kyiv, Ukraine
vuselka@meta.ua*

Socio-cultural dynamics of the present formulation of the problem determines the phenomenon of «cultural meanings» because using them as basic constructs of social reality, a person interprets the world and their place in it. The work presented approach to the problem in terms of historical and philosophical, cultural and retrospectives have the opportunity to analyze the present as space formation, transformation, transmission and retransmission cultural meanings of human civilization as a historical scale.

Cultural meanings in history are particularly fullness of meaning, not an accident and validity of human activity, reflecting the ontological status of man as a unity of being and consciousness as ontological principles of integral material and spiritual manifestations in culture. Thus, the cultural meanings of cement in the world of culture timespace continuum. Cultural meanings of values-filled landscape of substantial significance of culture, orient people in the historical specific circumstances of his life that are associated with the realities of space culture.

To investigate the stated issues we addressed the interpretation of cultural meanings of phenomena positions «habitus», «cultural capital» (P. Bourdieu), «representational and discursive symbolism» (S. Langer), «semiosfery» (Y. M. Lotman,) etc., allowing riznoaspektno consider the concept of «cultural sense» because of the formation definition includes a variety of approaches to its treatment.

Our strategy, therefore, is a philosophical reconstruction theoretical coverage of the concept of «meaning» in related categories for its understanding.

Keywords: cultural meaning, cultural memory, cultural text, space culture, value, symbol.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні одним з пріоритетних напрямів дослідження світоглядних процесів суспільного розвитку, на думку широкої філософської спільноти, є значення смислоутворюючих основ та ціннісних пріоритетів буття в глобалізаційних змінах сучасності. Те, що практикується як нові смисли й теоретично фіксується на рівні зміни парадигми, на нашу думку, глибоко ініційовано детермінантами культури як способу буття людства. Суспільство сьогодення намагається зрозуміти та простежити відношення кореляції між такими аспектами, як роль культури, традицій та новації для розвитку та дослідження моралі, науки, політики та інших форм свідомості. Саме вони відображають та втілюють ціннісно-сміслові домінанти епохи, що становлять стрижневу основу культурних смислів того чи іншого історичного періоду. Для того, щоб зрозуміти філософсько-культурологічне категоріальне значення поняття «культурний смисл», необхідно дослідити становлення цієї дефініції, а також природу трансляції, реалізації культурних смислів в сучасному суспільстві.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Оскільки нашим завданням є вивчення культурних смислів в просторі культури, окрему увагу слід звернути на авторів, які розробляють визначену проблематику. Серед представників постмодернізму слід відзначити В. Беньміна (зображення як образ світу), Р. Барта (простір культури як культурний текст); символічного інтеракціонізму П. Бурдьє (дослідження феномену «габітус» як культурних практик); символізму (С. Лангер, Ю. Лотман). Також в контексті розгляду проблематики ми звернулися до «розуміючої соціології» М. Вебера. Серед вітчизняних представників слід відзначити Н. Костенко, М. Микитинця, А. Ручку. В дослідженні категорії культурної пам'яті ми звертаємося до німецького дослідника Д. Асмана. Дослідження трансформаційних тенденцій в ретрансляції культурних смислів потребує звернення до таких авторів, як К. Разлогов, А. Черних, В. Зінченко та ін.

Таким чином, метою даної статті виступає дослідження феномену «культурний смисл» як ідеаційного конструкту сучасності в контексті культурної пам'яті людства.

В сучасній філософсько-культурологічній рефлексії функціонування смислів розуміється як існування знакової форми в часопросторовій динаміці. Суспільний досвід акумулює інформацію про конкретну епоху, її людей, світогляд та цінності, які знаходяться в предметах культури в якості специфічних кодів, знаків і символів. З плином часу культурні смисли, разом з іншими факторами культури, трансформуються в засіб зберігання і трансляції культурної інформації. Вихідний (практичний) смисл будь-якого предмета або явища культури виявляється в його призначенні, ролі та функціях, однак паралельно з тим існують й інші смисли (світоглядні, культурні, естетичні). Осягнення культурного смислу має на меті його розуміння (інтерпретацію). Смисли, які існують в людській психіці і свідомості, розкривають себе в процесі значимого для людини сприйняття об'єктивного світу, його осмислення. Їх розуміння відбувається як пізнавальна діяльність, яка розгортається під час взаємодії суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Людина живе в світі, який постійно розбудовують та збагачують культурні смисли. В контексті нашого дослідження слід відзначити думку російського вченого В. Зінченка, а саме: «Предмети можуть втрачати своє призначення, втрачати початкові смисли і набувати нових. Так само і ідеї, поняття можуть втрачати предметність, своє минуле значення, втрачати смисл та перероджуватися, наповнюючись новими смислами» [7, 62]. Оскільки «культурна пам'ять» – це динамічний феномен, що спричиняє саме кристалізацію нових смислів, то слід звернутися до її трактування. Феномен «культурної пам'яті» нерозривно пов'язаний з трансляцією культурних смислів. Адже без культурної пам'яті не можлива самоідентифікація як нації загалом, так і індивіда зокрема. Культурна пам'ять не просто зберігає інформацію, а є субстанцією, яка постійно розвивається та змінюється. Слід зауважити, що пам'ять культури не лише єдина, але внутрішньо різноманітна, а культурні смисли в пам'яті не просто зберігаються, а зростають і змінюються.

З метою визначення феномену «культурна пам'ять» слід звернутися до німецького дослідника Я. Асмана, який зазначає: «Культурна пам'ять це непереривний процес, в якому кожний соціальний пласт акумулює та реконструює знання про себе та свою ідентичність в формі культурної пам'яті. Культурну пам'ять слід розуміти як форму трансляції та актуалізації культурних смислів. До неї можна віднести ритуали і сакральні дії як інституалізовані форми комунікації, які є «фігурами згадування» та обертаються над часом. Носії культурної пам'яті – це не обов'язково

сучасники «актуальної спілки тих, хто згадує», а особливі (іноді професійні) хранителі і носії традицій, наприклад, «жерці» [20, 56]. Таким чином, культурна пам'ять є основним джерелом формування культурних смислів, їх кристалізації та карбування у віках.

Поняття «культурний смисл» в сучасному науковому просторі трактують в декількох аспектах: «В одному випадку культурний смисл співвідносять із цінностями, значеннями, символами, культурними об'єктивами із великими культурними системами. У другому його вбачають в значущості каузальних і телеологічних схем поведінки у вигляді цілей, інтересів, орієнтацій і преференцій, очікувань і мотивацій активних і взаємодіючих суб'єктів» [16, 40]. В контексті нашого дослідження актуальним є розуміння культурних смислів з позиції загальнолюдських цінностей, основоположних критеріїв визначення соціуму, нації, саме ті загальнолюдські конструкти, які впливають на формування самосвідомості та самоідентичності в межах певного соціокультурного простору.

В сучасному світі новітніх технологій та візуалізації простору розуміння процесу формування та трансляції культурних смислів не можливо без такого явища, як аудіовізуальна комунікація, що в умовах глобалізаційного світу стала основним джерелом знання про світ і своє місце в ньому. Говорячи про здатність сучасних аудіовізуальних практик формувати свідомість не лише одного індивіда, а цілого соціуму, доречно привести думку української дослідниці Н. Костенко: «Культурна система, здійснюючи соціалізаційну роботу, транслює індивідові деяку загальну культурну, ціннісно-смыслову модель, що містить критерії цілей та інструментів дії, нормативний зразок, яких інтерналізується індивідом і його групою, а в разі відхилення прирікає його на санкції» [9, 10]. Тобто індивід отримує інформацію про зовнішній світ завдяки певним діям, в процесі його соціалізації. Розглядаючи ціннісно-смыслову модель соціальної поведінки, користуючись термінологією Н. Костенко, слід долучити до дискурсу такі концепти, як: досвід, практика, культурний текст. Досвід, який отримує людина, також був набутий в процесі загальнолюдських практик, які складаються з соціальних дій, що обумовлені історико-культурним досвідом. Культурні смисли і виступають саме фундаторами ціннісно-смыслові моделі соціуму.

Поняття «смысл» та «культура» нерозривно пов'язані. З моменту відчуження людини від навколишнього середовища всі народжені нею думки, створені речі, знайдені засоби та способи дій стали наділятися смислами. А. Пилипенко зазначає: «Смысл і смыслогенез розуміється як первинна засаднича умова генезису й існування культури: ніщо в ній не існує поза та поперед смыслу. Смысл – квант культурного простору, клітка організму культури» [15, 69]. Тому проблема смыслотворення як невід'ємної складової життя людини в світі практик повсякденності була і залишиться життєво необхідною для неї за будь-яких обставин. Мова як горизонт смыслотворення існує не тільки як система наперед заданих правил і знаків, а, щонайперше, як горизонт єдності колективного буття, комплексності практики. Отже, в контексті розгляду проблематики, слід звернутися до феномену практики, як необхідної умови процесу смыслотворення на підставі критичного аналізу концепції символічного поля, практики та габітусу П. Бурдьє [8, 205].

П. Бурдьє пов'язує смысл з концепцією поля та стратегії габітусу. Поле найбільш повно, на його (і нашу) думку, відображає специфіку повсякденного смыслотворення. По-перше, поле ніколи не є єдиним, «полів» в залежності від певного контексту багато і значущість певної стратегії та дії залежить від того поля, в якому вони здійснюються. По-друге, кожне поле існує як поле «боротьби» тільки за те, щоб переформулювати його символічну структуру. На нашу думку, знання та смысл виступають дериватом символічного капіталу, оскільки саме включеність індивіда в суспільне життя, долучення його до буття та до практики загалом приводить до того, що кожен окремий індивід суспільства залучений до процесу смыслотворення як певний агент і виступає частиною загалу, який формує символічний капітал, тобто надбання суспільства, його усталені норми та традиції [3, 121]. Саме на даному етапі дослідження на арені з'являється категорія «повсякденність» як поле функціонування габітусу. Адже процес формування історії, норм моралі та права відбувається в процесі життєдіяльності суспільства, тобто в повсякденності, габітусності, сповненою людських практик. Таким чином, смыслотворення повсякденності П. Бурдьє пов'язує з концептом «стратегії», які можуть бути свідомими та несвідомими. Несвідомі відповідають тому, що ми визначили як «пасивну» історичність. «Свідома» відповідає стратегічній поведінці, адже агент, за П. Бурдьє, ніколи не може позбутися своєї історичності та фактичності. Стратегія – це єдність дії та смыслу, певний спосіб життя. Смысл не покладається заздалегідь, він є наслідком певної життєвої стратегії [3], яка слідує саме із включеності у «гру», тобто передбаченням її «майбутнього». Не можливо сказати, в який момент практики відбувається смыслотворення, адже сукупність практик в процесі історії формує поступово культурні смисли суспільства. Можливість взаєморозуміння та єдності інтерпретації світу слідує зі спільності практик.

Таким чином, згідно з поглядами П. Бурдьє, поліфонія полів (або за нашою термінологією – культурних текстів) є свого роду структурою співіснування культурних смислів, в яких практика чи агент практики (суб'єкт комунікації) діє з метою переформулювання символічної структури, тобто, на нашу думку, виступає співучасником зміни практики смислотворення в суспільстві. Слід зазначити, що світоглядними орієнтирами суб'єкту дії виступає габітус. В нашому розумінні габітус є системою смислоструктуруючої взаємодії агенту практики з зовнішніми факторами. По-за питанням зануренням до особливостей поглядів П. Бурдьє і специфіки поняття габітус водночас слід підкреслити наступне: автор виражає шаблонність, стереотипність щодо засвоєння суб'єктивної дії культурних смислів та, відповідно, його створення. Йдеться радше про структуру смислів, ніж про культурне ядро й змістовне наповнення. Сферою існування культурних смислів в контексті соціологічного вивчення проблеми культурних смислів є поле практики, тобто культурний текст [3].

Дослідження культурних смислів пов'язане з широкою проблематикою аналізу культурного тексту, якому присвячені різні теорії соціально-філософського спрямування. Ігрові концепції можуть по-різному інтерпретувати змістовне наповнення цієї організації. На нашу думку, ігрова діяльність в сучасній соціокультурній реальності, особливо в інтернет-просторі, є в більшій мірі комунікативно-семіотичним процесом, оскільки в даній діяльності, яка провокує людину до дії, зосереджується візуальний образ, створений свідомістю людини за допомогою аудіовізуальної комунікації.

В ХХ ст. дослідник культури Й. Хейзінг розглянув становлення та розвиток культури через таке явище, як гра. Згідно з вченням дослідника, культура виникає із гри і як гра. Всі культурні суспільні інститути беруть свій початок з гри і виникли в її процесі: «В міфі і в культурі зароджуються великі рушійні сили культурного життя: право і порядок, спілкування і підприємництво, ремесло і мистецтво, подія, наука. І всі вони таким чином спрямовують коріння в той же ґрунт ігрових дій» [17, 56]. Отже, гра первинна, а сформовані суспільні закони, норми моралі вторинні, оскільки сформовані в процесі гри та еволюціонували в ній. Гра – це не стиль життя, а структурна основа людської дії. Ігровий зміст культури полягає в першу чергу в культуротворенні та формуванні і продукуванні культурних смислів, оскільки людина в процесі гри не лише пізнає світ, але й намагається його інтерпретувати та змінювати. Сприймаючи та формуючи культурні смисли, людина проходить соціалізацію та адаптацію в культурному просторі. Культурні смисли в культурному просторі можна також охарактеризувати з позиції вузлових орієнтирів щодо обмеження індивіда та суспільства загалом, а гру – як певну систему обмежень, оскільки культурні смисли формують певні межі та рамки поведінки, в яких суспільство має функціонувати якомога краще.

В процесі дослідження ігрового аспекту культури постала проблема визначення простору культури та культурного тексту, в межах якого може існувати гра та формуватися культурні смисли. Тому в контексті запропонованої проблематики слід звернутися до Ю. Лотмана, який займався дослідженням культурного простору з позиції розгляду та обґрунтування такого поняття, як «семіосфера». Ю. Лотман визначає семіосферу як певний простір в культурі, який характеризується перехідним етапом до мовної комунікації. Семіосфера функціонує в хронотопі, тобто в просторі і часі. Ю. Лотман описує культуру не лише як семіосферу, але й як складно влаштований текст з певною ієрархією текстів в ньому – «текст в тексті». Текстові простори відокремлені один від одного та мають чітку структуру та розмежування, їх взаємодія породжує нові тексти культури, що сприяє постійному формуванню культурних смислів та структурованості всієї текстової реальності. Нові культурні смисли народжуються при перетинанні текстів смислових просторів. Формування смислів пов'язано з індивідуальною або колективною свідомістю.

Ю. Лотман зазначає, що «Семіотичний простір представ перед нами як багат шарове перетинання різноманітних текстів, які разом формують певний пласт, зі складними співвідношеннями всередині, різним ступенем можливості перекладу і простором відсутності перекладу. А під цим пластом існує пласт «реальності», яка організована різноманітними мовами і знаходиться з ним в ієрархічному співвідношенні. Обидва ці пласти разом формують семіотику культури» [11, 34]. Тобто текст культури згідно з Ю. Лотманом створює просторовий образ світу, який знаходиться між реальністю природи і людини. Людина намагається як сприймати даний образ, так і перетворювати його згідно зі своїм світоглядом та набутим досвідом. Таким чином, текст культури занурений в семіосферу і породжується нею за рахунок просторових характеристик.

Дослідження смислів має на меті виділення трьох типів взаємопов'язаних процесів: генерація та означення; функціонування (існування знакової форми в просторово-часовій динаміці); розуміння (інтерпретація). Процес генерації смислів в культурі описав Ю. Лотман. Смеслонародженням він назвав здатність «як культури в цілому, так і окремих її частин видавати «на виході» нові тексти» [11, 640]. Процес смислоформування, на його думку, має на меті отримання си-

стемою певних текстів і їх специфічну непередбачувану трансформацію під час руху між входом та виходом. Результатом таких незворотніх процесів стають нові тексти (сенси).

Важливою є думка Ю. Лотмана щодо ролі «просторового образу світу», який має смислоутворююче значення в житті людини та існує між реальністю природи і світом людини. Враховуючи аудіовізуальну специфіку сучасного образу світу і той факт, що семіосфера сьогодні функціонує в значному взаємовпливі з медіапростором, зауважимо, що фактично культурний смисл відображає цей аудіовізуальний образ світу, а культурні сенси виступають семіотичними системами його сприйняття. З цим вченням корелює концепція сучасної дослідниці С. Лангер.

В контексті дослідження семантики культури слід звернутися до таких творів С. Лангер, як «Філософія в новому ключі» та «Почуття і форма». Згідно з вченням американської дослідниці проблема можливості пізнання світу вирішується в напрямку конструювання реальності за допомогою символічних форм. Життєдіяльність суспільства пов'язана з необхідністю трансформації чуттєвих та емпіричних даних в символи, чим і зумовлений процес пізнання. Дослідниця зазначає, що дійсність була б для нас непізнаним хаосом без системи дієвих і реальних символів. Оскільки символ специфічно трансформує дійсність, він є певним розумінням або інтерпретацією. Відповідно до класифікації С. Лангер можна виділити дві комунікативні стратегії, а саме «дискурсивний символізм» і «презентативний символізм». Дані визначення запропоновані дослідницею. Дискурсивність визначається як лінійність, можливість вибудовувати знання, ідеї в окремі ряди, ланцюги, лінії за допомогою мови [10, 85]. Дискурсивний символізм втілює ключову властивість комунікації, а саме здатність людини вербалізувати сенси. Дискурсивний символізм, таким чином, пов'язаний з комунікативною функцією мови, зі словом. В цьому випадку мова йде не про істинність висловлювання, а про властивість дискурсивності мови як дискурсивної форми пізнання, переданої за допомогою слів. В даному аспекті розгляду проблеми стосовно дискурсивного символізму слід зазначити, що вказана комунікативна стратегія допомагає зрозуміти культурні сенси за допомогою їх вербалізації, тобто проговорення та осмислення. Завдяки властивості генералізувати культурні сенси, узагальнювати їх за допомогою символізації світу, ми здатні конструювати світ за допомогою символічних форм, і саме в цьому проявляється символічний характер пізнавальної діяльності.

Аналізуючи культурний текст як простір формування культурних смислів, слід звернутися до концепції текстового аналізу Р. Барта. Для того, щоб зрозуміти, що таке простір тексту, слід ввести таке поняття, як «коди», запропоноване Р. Бартом. Згідно з концепцією дослідника коди пронизують культурний текст, як нитки, формуючи його смисл. Дослідник заперечує трактовку смислу в одному значенні, оскільки, на його думку, це звужує простір тексту та веде до вузького трактування смислів. Тексту властива множинність: «Це означає, в ньому не лише декілька смислів, але й те, що в ньому здійснюється множинність смислу як такого – множинність незнищенна, а не просто допустима. В тексті немає мирного співіснування смислів – текст перетинає їх рухається крізь них, тому він не піддається плюралістичному трактуванню, в ньому відбувається вибух та розсіяння смислу» [1, 415]. Отже, сама множинність смислів розуміється лише через коди і формує простір тексту. Текст нерозривно пов'язаний з навколишнім середовищем, а саме історією, культурою, суспільством в цілому. Можна сказати, що виробництво тексту нерозривно включене в «позатекстову реальність» та у «простір символічного» [13, 25].

Таким чином, концепція Р. Барта, роз'яснюючи такий складний феномен, як простір культурного тексту, на перший погляд ускладнює наше розуміння культурних смислів, тому що інтерпретує співіснування смислів як вибух та розсіяння, тобто не плюралістичне співіснування, а свого роду хаотичне буття, яке здавалося б безперспективно аналізувати. Проте Р. Барт, «відпускаючи» смисл, детермінує це явище кодами. Саме через них текст актуалізується в позатекстовій реальності. Таким чином, семіотична система Ю. Лотмана в аудіовізуальному просторі сучасної культури має свою специфіку кодування та функціонування через медіапростір інформаційного суспільства.

Розширюючи соціологічні характеристики, нам вважається доцільним звернутися до розуміючої соціології М. Вебера. В заданому векторі дослідження доречно зазначити тезу М. Вебера: «Правильна каузальна інтерпретація конкретної дії означає, що правильно досліджений її зовнішній перебіг і мотив і сама дія правильно зрозуміла в смисловому зв'язку» [4, 520]. Таким чином, сам процес усвідомлення дії, зведення дії до смислового значення у порівнянні з соціальною нормою цієї дії виступає в контексті веберівської теорії не актом оціночної характеристики соціальної дії, а актом її розуміння – розкодування її іншим індивідом. Ідеї М. Вебера дозволяють зафіксувати момент того, що соціальна дія формує та інтерпретує культурні сенси, дає можливість його розшифрувати іншому індивіду. Саме такий процес, на нашу думку, лежить в основі формування та подальшого функціонування культурних смислів.

ВИСНОВКИ

Отже, різні науки, в яких відображено дослідження культурних смислів, виступають комплексом наукового дискурсу теорії дії з точки зору знаків, що поєднують теорії і спостереження. Тобто сама наука створює ті культурні смисли, що описують фактичні смисли та надають їм пояснення. Таким чином, окреслюються знаки другого порядку, що формують трансдисциплінарну теорію культурних смислів. Культурні смисли в історії людства відображають онтологічний статус людини, а саме єдність буття і свідомості, як онтологічні засади інтегральності матеріального і духовного в проявах культури. Культурні смисли цементують світ культури в континуумі часопростору та наповнюють ціннісно-змістовною вагомістю ландшафт культури, орієнтують людину в тих історичних конкретних умовах її життя, які пов'язані з реаліями простору культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости / В. Беньямин. – М. : Медиум, 1996. – 240 с.
3. Бурдье П. Практический смысл / П. Бурдье. – СПб. : Алетейя, 2001. – 562 с.
4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 805 с.
5. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
6. Виселко І. В. Актуалізація культурних смислів в інформаційному просторі / І. В. Виселко, І. К. Покулита // Мультiversum. Філософський альманах. – 2012. – Вип 9 (117). – С.176–186.
7. Зинченко В. П. Культура и техника / В. П. Зинченко // Красная книга культуры? / Под ред. И. Т. Фролова. – М. : Искусство, 1989. – С.55–69.
8. Карпенко І. В. Концепція символічного поля, практики та габітусу П. Бурдье : експлікація проблеми комплексності практики [Електронний ресурс] / І. В. Карпенко, П. О. Тесленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії . – 2013. – Вип. 53. – С. 204–214. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpgvzdia_2013_53_23.pdf
9. Костенко Н. В. Настичь реальное, когда медиа повсюду : онтологический интерес в культурных исследованиях и теории медиа / Н. В. Костенко // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2010. – № 1. – С.3–15.
10. Лангер С. Философия в новом ключе : Исследование символики разума, ритуал и искусство / С. Лангер. – М. : Республика, 2000. – 286 с.
11. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство–СПБ, 2000. – 704 с.
12. Медіа. Демократія. Культура / За ред. Н. Костенко, А. Ручки. – К. : Інститут соціології НАН України, 2008. – 356 с.
13. Микитинец О. И. Ролан Барт : текстуальнвя осмысленность пространства / О. И. Микитинец // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Социология». – 2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 23–38.
14. Новые аудиовизуальные технологи : Учеб. пособие / Отв. ред. К. Э. Разлогов. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 488 с.
15. Пелипенко А. А. Рождение смысла / А. А. Пилипенко // Личность. Культура. Общество. – 2007. – № 3 (37). – С. 69–95.
16. Смыслова морфология соціуму / За ред. Н. Костенко. – К. : Інститут соціології НАН України, 2012. – 422 с.
17. Хейзинга Й. Тени завтрашнего дня. Человек и культура. Затемненный мир / Й. Хейзинга. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2010. – 456 с.
18. Черных А. И. Медиа и ритуалы. – СПб. : Университетская книга, 2013. – 236 с.
19. Экранная культура. Теоретические проблемы : сб. статей / отв. Ред.. К.Э. Разлогов. – СПб : Дмитрий Буланин, 2012. – 752 с.
20. Assmann, J. (2005) Das kulturelle Gedachtnis : Schrift, Erinnerung und politische Identitat in fru-ehen Hochkulturen. Miinchen : Taschenbuch.

REFERENCES

1. Bart, R. (1989) Izbrannyye raboty : Semiotika : Pojetika. Sostavitel', obshhaja redakcija i vstupil'naia stat'ja G. K. Kosikova. Moskva : Progress.
2. Ben'jamin V. (1996) Proizvedenie iskusstva v jepohu ego tehnicheckoj vosproizvodimosti. Moskva : Medium.
3. Burd'e, P. (2001) Prakticheskij smisl. Sankt-Peterburg : Aletejja.

4. Veber, M. (1990) Izbrannye proizvedenija. Moskva : Progress.
5. Veber, M. (1990) Osnovnye sociologicheskie ponjatija. Moskva : Progress.
6. Vyselko, I. V., Pokulyta, I. K. (2012) Aktualizacija kul'turnyh smysliv v informacijnomu prostori. Mul'tyversum. Filososfs'kyj al'manah, Kyi'v, 9 (117), 176–186.
7. Zinchenko, V. P. (1989) Kul'tura i tehnika. Krasnaja kniga kul'tury? Moskva : Iskusstvo, 55–69.
8. Karpenko, I. V., Teslenko, P. O. (2013) Konceptcija symvolichnogo polja, praktyky ta gabitusu P. Burd'je : eksplikacija problemy kompleksnosti praktyky. Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii', 53, 204–214. Access mode : [http ://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpgvzdia_2013_53_23.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpgvzdia_2013_53_23.pdf)
9. Kostenko, N. V. (2010) Nastich' real'noe, kogda media povsjudu : ontologicheskij interes v kul'turnyh issledovanijah i teorii media. Sociologija : teorija, metody, marketing, 1, 3–15.
10. Langer, S. (2000) Filosofija v novom ključe : Issledovanie simvoliki razuma, ritual i iskusstvo. Moskva : Respublika.
11. Lotman Ju. M. (2000) Semiosfera. Sankt-Peterburg : «Iskusstvo–SPB».
12. Media. Demokratija. Kul'tura. (2008) Za redakciju N.Kostenko, A.Ruchky. Kyi'v : Instytut sociologii' NAN Ukrai'ny.
13. Mikitinec, O.I. (2008) Rolan Bart : tekstual'nvja osmyslennost' prostranstva. Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Serija «Filosofija. Sociologija», 21 (60), 1, 23–38
14. Novye audiovizual'nye tehnologi : Uchebnoe posobie (2005). Otvetstvennyj redaktor K.Je. Razlogov. Moskva : Editorial URSS.
15. Pelipenko, A.A. (2007) Rozhdenie smysla. Lichnost'. Kul'tura. Obshestvo, 3 (37), 69–95.
16. Smyslova morfologija sociumu (2012). Za redakciju N.Kostenko. Kyi'v : Instytut sociologii' NAN Ukrai'ny.
17. Hejzinga, J. (2010) Teni zavtrashnego dnja. Chelovek i kul'tura. Zatemnennyj mir. Sankt-Peterburg : Izdatel'stvo Ivana Limbaha.
18. Chernyh A.I. (2013) Media i ritualy. Moskva; Sankt-Peterburg : Universitetskaja kniga.
19. Jekrannaja kul'tura. Teoreticheskie problemy : sbornik statej (2012). Otvetstvennyj redaktor K.Je. Razlogov. Sankt-Peterburg : Dmitrij Bulanin.
20. Assmann, J. (2005) Das kulturelle Gedachtnis : Schrift, Erinnerung und politische Identitat in fruehen Hochkulturen. Miinchen. : Taschenbuch.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.